

GNAMELE MONOSTIHURI ALE LUI MENANDRU

DE

N. I. ȘTEFĂNESCU

STUDIU DE SELECTARE A CELOR AUTENTICE DUPĂ EDIȚIILE MEINEKE 1823–1847

Din bogata varietate a vastei opere dramatice a comicului elin Menandru, care a ocupat scena atică timp de 30 ani (321–291 i.e.n.) și a prezentat la cele mai multe întreceri dramatice peste o sută de comedii, lumea veche a desprins un număr însemnat de cugetări, pe care le păstra și le transmitea, ca pe un tezaur prețios, nu numai doritorilor de frumos, dar și școlii în decursul secolelor următoare. Numărul lor a crescut prin adaosuri din autori recunoscuți, tragic și comici, ca și prin imitarea și compunerea altor cugetări, numite γνῶμαι, cu cuprins cît mai variat, orînduindu-le, pentru ușurarea memorizării, după alfabet (ἀχροστίχως).

Cei mai buni cunoșători ai școlii de pe acele vremuri au adunat în vaste colecții cît mai multe gnomi. Dintre ei, Ioannes Stobaeus, în sec. al V-lea e.n., a cules în Florilegiul său tot ce i s-a părut mai frumos din mulți autori și mai ales din Menandru. Curtius Wachsmuth și Otto Hense le-au ordonat și analizat critic în decursul multor ani, de la 1894–1912. Din opera lui Stobaeus, ca și a altor gnomologi, ca de pildă a lui Orion, din vremea lui Theodosius al II-lea, au cules mulți, și de aceea Anton Elter întreprinse o istorie a gnomologilor grecești, dar n-a putut-o duce la capăt. Totuși a ajutat mult pe cei doi editori de mai tîrziu : August Meineke și Theodor Kock.

Paralel cu acestea, s-a răspândit, încă din primul secol al erei noastre, o lucrare anonimă pentru folosul școlii, intitulată : Σύγχρισις Μενάνδρου καὶ Φιλιστίωνος : *Comparatio Menandri et Philistionis* (« Controversă între Menandru și Philistion », un mimograf din epoca lui August și Tiberiu).

Primul editor al acestora a fost Nicolaus Rigaltius, al doilea Ianus Rutgers în 1618, care a înlocuit numele lui Philistion cu cel al lui Philemon, rivalul lui Menandru în comedia nouă. Această schimbare a fost primită de Meineke și apoi de Kock. Dar Curtius Wachsmuth, Wilhelm Studemund și, mai ales,

Wilhelm Meyer, au restabilit vechiul titlu. Această *comparatio* conține un număr însemnat de versuri autentice menandriene.

Între sec. IV—VI ale erei noastre, alături de opera de mai sus, s-a născut și o colecție intitulată : *Γνῶμαι μονόστιχοι Μενάνδρου*, cu care ne ocupăm acum, care s-a răspândit în multe manuscrise, din care August Meineke a publicat prima oară, în 1823, un număr de 685 monostihuri. În următoarele ediții ale fragmentelor lui Menandru, a II-a și a III-a, el a mai adăugat încă 73, urcind numărul lor la 758, reluând ordinea acrosticică o dată cu fiecare dintre cele trei suplimente adăugate.

Theodor Kock nu le-a tipărit în ediția sa, vol. III, care cuprindea fragmentele lui Menandru, deoarece Wilhelm Meyer întreprinse un studiu vast, înainte de Kock, asupra unui număr mare de manuscrise și codice—peste 25—conținînd astfel de monostihuri. În 1890, el referă la Academia din München despre toată această operă de colecționare și selectare, urmînd să le adauge note critice. A publicat numai parte din ele în două colecții succesive, începînd din 1891.

În același timp, din solul Egiptului a ieșit la iveală o nouă serie de monostihuri pe care le-a publicat Adolf Gerhard. Printre acestea cele mai de seamă sunt gnomele tragicului cinic Chares, contemporan cu Menandru. Numai șase gnome s-au păstrat din opera lui Chares printre cele răspîndite sub numele lui Menandru.

Astfel de colecții s-au copiat și s-au împrăștiat la diferite școli din epoca elenistică, iar mai tîrziu, în epoca bizantină, gramaticii le-au prelucrat pentru învățămînt.

În afara de Menandru, Philemon și Diphilos, reprezentanții comediei noi atice, au mai fost excepțiați tragicii Euripide, Sofocle și Eschyl, apoi Chares și alții, dar circulau sub titlul *Μενάνδρου γνῶμαι*.

Din cauza prelucrărilor și alterărilor suferite din partea gramaticilor, care au compus altele pe aceleași teme sau pe teme noi, se simte nevoia alegerii celor autentice din toată această mulțime de cugetări, multe nedemne de autorii pe seama căror s-au răspîndit.

Însuși Körte, în volumul al II-lea al operei *Reliquiae Menandri*, a inițiat această operă de selectare, încredințînd elevului său Zauzich sarcina să aleagă pe cele menandriene din papirusuri și ostraka, dar acesta, răpit de o moarte prematură, n-a putut publica nici măcar o parte din cercețările sale.

În acest studiu îmi propun să aleg gnomele autentice numai din cele publicate, în cele trei ediții ale lui, de Aug. Meineke, adică din cele 758 de monostihuri. O încercare de extindere a orizontului de cercetare se lovește de imensitatea materialului, imposibil de revizuit și analizat critic de un colectiv restrîns, necum de un singur om.

MANUSCRISELE FOLOSITE DE AUGUST MEINEKE

A și V s-au numit două manuscrise vieneze din care Gottlieb Schneider a publicat, în 1812, ca anexă la « *Fabulae Aesopiae* », 502 versuri cu titlul *Μενάνδρου γνῶμαι μονόστιχοι*.

A se încheie cu litera *O* și *V* continuă. Meineke, în 1823, reeditează versurile culese de Schneider și adaugă altele, după încă două mss. vieneze *W* (olfenbüttler) și *Vin.*, ridicînd numărul lor la 564 de versuri.

S e tot un ms. vienez din care Meineke a completat în 1841, în opera sa FCG și în «editio minor» din 1847, primul lui supliment, de la nr. 565—593.

P (arisinus) studiat de F. Boissonade în 1829 în *Anecdota Graeca* I, p. 153—159, a fost folosit de Meineke ca să compună al doilea supliment de 44 vss., deci de la 594—637.

T este o colecție care cuprinde 536 vss., tipărită în 1495, din care Meineke a cules 121 vss., ca al treilea supliment, ridicînd numărul lor la 758 monostihuri la care s-a oprit.

U arată colecția din bibl. Urbini din Vatican, lucrată și studiată critic de Wilhelm Meyer din Speyer, pe atunci (1891) la München.

K este un manuscris descoperit la Atena și studiat de Wilh. Meyer în *Abh. der bayer. Akad.*, XIX, 1, München, 1891.

L este un supliment al ms. *W* din Viena (supl. Graec. 83).

F înrudit cu *A* a fost folosit de Piccolomini în *Supplément à l'anthologie grecque*, publicat în 1853.

Dintre toate aceste colecții de mss. *T* și *A* prezintă cele mai puține schimbări și alterații. *S P V* au suferit interpolări și modificări mai grave.

W și *L* (suplimentul lui *W*) prezintă cele mai grave alterări.

În alegerea versurilor menandriene voi păstra numerotația lui Meineke (de la 1—758) și voi arăta corespondențele cu frg. lui Körte 1959, în paranteză adăugind pe cele ale lui Th. Kock, vol. III 1888 (*C A F*), cum face însuși Körte. Voi reduce aparatul critic numai la testimoniile cele mai importante. Din publicații mă voi referi mai ales la Meineke prima ediție din 1823, a două la Berlin-Reimer, 1841 vol. IV, a treia «editio minor» tot la Berlin-Reimer, 1847, p. 867—1066.

În al doilea rînd mă voi referi la Wilh. Meyer, *Abh. der bayer. Akad. der Wiss.* I Cl. XV, 1890, care a lucrat după 25 de codice de monostihuri și *Abh.* etc. I Cl. XIX, 1891 și 1892. Cîteodată voi cita pe Wilh. Studemund, *Index lectionum Univ. Vratisl.*, 1887, unde se află atîț *Σύγχροτις Μενάνδρου καὶ Φιλιστίωνος* cît și *Disticha Parisina* după Boissonade.

Monostihurile nealterate și nemodificate, deci autentice, n-au nici un semn, iar cele care au suferit modificări sau prelucrări și alterări sunt prevăzute cu un asterisc*.

MONOSTIHURI MENANDRIENE

3. Αεὶ τὸ λυποῦν ἀποδίωκε τοῦ βίου = 340 (410) ἀποδ. p. ἐκδίωκε K. [Înlătură totdeauna orice pricină de suferință din viață ta]. La Stob., *Ecl.* IV, 44, 11 : Menandru în *Plokion* (Colierul); continuă cu «noi trăim o mică durată de timp și în strimtorare». La Seneca, *De brev. vitae*, II, 2 : «Așa încît, ceea ce s-a spus la cel mai mare poet, ca un oracol, nu mă îndoiesc că e adevarat : *exigua pars est vitae qua vivimus*», însă sensul este «partea din viață pe care o trăim cu adevarat este mică». El adaptează cugetarea la concepția sa stoică (Körte).

* 13. Ἀνδρὸς τὰ προσπίπτοντα γενναῖως φέρειν = 771 Kock.

[Un adevărat bărbat trebuie să suporte cele neprevăzute, cu noblețe]. Versul e prelucrat pe scurt din frg. 633 (672) la Stob., *Ecl.* IV, 44, 6 : ἀνδρα τὸν ἀλγθῶς εὐγενῆ καὶ τάγχα καὶ τὰ κακὰ δεῖ πταιόντα γενναῖως φέρειν.

[Bărbatul cu adevărat nobil trebuie să suporte cu tărzie și cele bune ca și relele ce-l lovesc]. După acest frg. s-a prelucrat și un mon. în U, la Meyer, *op. cit.*, p. 426 și 291 vs. 281 :

σοφοῦ δὲ ἀνδρὸς πάντα γενναῖως φέρειν.

26. Ἀνδρὸς χαρακτὴρ ἐν λόγου γνωρίζεται = 66 (72.143)

[Caracterul unui adevărat bărbat se cunoaște după cuvînt].

La Orion, *Antholog.*, I, 11 din *Arrephoros* de Menandru : cf. Terentius, *Heaul.*, 384 *nam mihi quale ingenium haberet fuit indicio oratio*. Ihne (*Quaest. Terent.*, 42) arată că n-a existat decât în *Arrephoros*, nu e luat din *Heaul.* de Menandru, căci la Terentius vorbesc două femei ; de altfel ideea nu era proverbială, ci comună. Versul apare și în Stobaeus, *Append. Floril.*, 163^b, la Meineke IV 231, începind cu ἐτέρων. Mai apare la Maximus, p. 278, Anton., *Melissa*, 1, 48 ca și la Meyer U.A. 9 p. 424.

34. Ἄει δ' ὁ σωθεῖς ἔστιν ἀχάριστος φύσει = 478¹ (595¹).

[Totdeauna cel salvat este din fire nerecunoscător].

La Stob., *Ecl.*, II, 46, 9 «τοῦ αὐτοῦ» adică tot al lui Menandru. Vezi și mon. 40 și 645 cu care însă nu e strîns legat cum arată Wachsmuth.

40. Ἀνὴρ αχάριστος μὴ νομίζεσθω φίλος = 476 (686).

[Omul nerecunoscător să nu fie socotit prieten].

Din Stob., *Ecl.*, II, 46, 1 ἀνὴρ ἀμνήμων mon. U A 20 Meyer, *Abh. der bayer. Akad.*, XV, 425. În L ἀνὴρ ἄχρηστος «omul netrebnic», μὴ νομίζεσθω în W, λογιζέσθω în V. Toate aceste prelucrări confirmă forma originală transmisă de Stob. S-au făcut multe variante ca mon. 10 : ἀχάριστος δυτικεύς παθῶν ἀμνημονεῦ. și mon. 456 : πονηρός ἔστιν πᾶς ἀχάριστος ἀνθρωπος v. și mon. 645.

50. Ἀσυλλόγιστον ἔστιν ἡ πονηρία = 482 (768).

[Neomenia e tot ce poate fi mai absurd],

după Stob., *Ecl.*, III, 2, 6. Revine și la Meyer U 425, 16.

* 59. Βέλτιστε μὴ τὸ κέρδος ἐν πᾶσι σκόπει = 940 (854).

[Prietene, nu privi, în toate, cîștigul].

Versul apare aproape în toate mss. V P A W L Γ, în Meyer, *Urb. Spruchs.*, 428, 3–4, și a fost recunoscut de toți al lui Menandru. Walz, *Rhet. Gr.* II, 16 și Doxopatres ib. II, 251 confirmă că există între mon. lui Menandru, mai ales după forma imper. În L apare o schimbare : βέλτιστον σκοπεῖν «cel mai bun lucru este să nu cauți cîștigul în toate». Acest vers e astă construit că se modifică greu. O potrivire a inițialei a dus la mon. 364 :

. Μὴ πρὸς τὸ κέρδος ἀεὶ πειρῶ βλέπειν tot în L ; la Meyer, *op. cit.*, 429, găsim altă variantă a mon. 59.

120. Δύναται τὸ πλουτεῖν καὶ φιλανθρώπους ποιεῖν = 19 (19).

[Îmbogățirea are putere să facă și filantropii].

După Stob., *Ecl.*, IV, 31, 5. Menandru în «Pescarul» (Αλιεῦς). Fără numele autorului apare la Hermogenes Progymn. (Rhet. Gr. II p. 8, 1 Spengel) și în lat. Prisc., *Praeexercit.*, 433, 8 : possunt divitiae et clementem facere. Apare

și în cartea lui Stob. ἔπαινος πλούτου (Lauda bogăției). Se aseamănă cu frg. 398 (463) din comedia *Trophonios* de Men.

Τὸ μηδὲν ἀδικεῖν καὶ φιλανθρώπους ποιεῖ. [A nu săvîrși nedreptăți este, totodată, calea care face și filantropii]; de asemenea în « adelon » 790 (568) : Τὸ μηδὲν ἀδικεῖν καὶ καλοὺς ἡμᾶς ποιεῖ [Nesăvîrșirea nici unei nedreptăți ne face, în mod firesc, bunii].

135. Δίκαιος ἀνήσ, τῷ τρόπῳ χρήσῃ νόμῳ = 495 (772).

[Dacă vrei să fii drept, condu-te de caracterul tău ca de o lege].

La Stob., *Ecl.*, III, 9, 7. Urmează sub ataceași « lemma » χρηστοῦ πρὸς ἀνδρὸς μηδὲν ὑπονόει κακόν = 496 (773 cu ἐννοεῖν). [Din partea unui bărbat distins să nu bănuiești nici un rău (să nu-ți închipui K.)].

136. Δίκαιος ἀδικεῖν οὐχ ἐπισταται τρόπος 497 (774).

[Caracterul drept nu știe să facă nedreptate].

După Stob., *Ecl.*, III, 9, 8 fără o nouă lemma, dar despărțit de cel de mai sus (496, 733); cf. și frg. 498 (775) : τὸ μηδὲν ἀδικεῖν πᾶσι ἀνθρώποις πρέπει la Stob., *Ecl.* III, 9, 9. [Se cade tuturor oamenilor să nu facă nici o nedreptate].

***150. Ἐν νυκτὶ βουλὴ τοῖς σοφοῖσι γίνεται = Epitrep., 76 K³ (733).**

[Celor înțelepți noaptea le vine sfat bun],

prelucrat după *Epitrep.*, vs. 35 Jensen, 76 K³ : 'En νυκτὶ βουλὴν δ' ὅπερ ἄπασι γίνεται/διδούς ἐμαυτῷ, διελογιζόμην.

« Dar noaptea, cum se-ntimplă tuturora,
Vorbeam cu mine însumi, dîndu-mi sfaturi»

(trad. de N. I. Ștefănescu AR. *Studii și cercetări* XXXVIII, 1937, p. 84). « Cine nu știe zicătoarea răspîndită pretutindeni, care spune că trebuie să cauți sfatul din noapte? » Libanius IV, 878, 26. Chiar Herodot VII, 12 νυκτὶ δὲ βουλὴν διδούς Εέρξης . . . ; deci mon. este cules de Men. din graiul poporului.

***151. Ἔνεγκε λύπην καὶ βλάβην ἐρωμένως = 634 (556).**

[Suportă cu tărie amarul ca și paguba]

modificat după Stob., *Ecl.*, IV, 44, 23 care prezintă forma autentică : ἔνεγκ' ἀτυχίαν καὶ βλάβην εὐσχημόνως, (fără tulburare), cum apare și în Walz, *Rhet. Graec.* 29. Cf. și notele lui Hense la locul din Stob., *Floril.*, CVIII, 39.

168. Εἰς ἔστι δοῦλος οἰκίας ὁ δεσπότης = 716 (760).

[Unul este robul casei : stăpînul] după Libanius, *Or. de servit.*, 66 (II 569) Foerst : « Avea minte și Menandru, fiul lui Diopeithes, mai ales că el însuși simțea că este servul slujitorilor lui, aşa că a putut să spună : « εἰς — δεσπότης ». De asemenea la Aristid. II, 204 pentru Men. τὸ τοῦ κωμῳδιοποιοῦ . . . ως ἀρ' εἰς εἴη τῆς οἰκίας δοῦλος ὁ δεσπότης.

***183. Εὔπειστον ἀνήρ δυστυχῆς καὶ λυπούμενος = 322 (380). « Facile ei persuadent alii, quem sua semper consilia frustrantur ». Kock 380,**

[Omul nefericit și lovit de suferință este ușor de convins], prelucrat după : εὔπειστος ἀτυχῶν ἔστιν ἀνθρώπος φύσει. [omul nefericit este din fire încrezător], la Stob., *Ecl.*, IV, 405 Μενάνδρου Παρακατατήχη (*Depositum*). Meineke preferă εὔπειστον, Körte εὔπειστον ca Aristot., *Rhet.*, II, 12, p. 1389^a, 18.

190. Ζῶμεν γὰρ οὐχ ᾧδελομεν, ἀλλ' ᾧς δυνάμεθα = 45 (50).

[Căci trăim nu cum vrem, ci cum putem]. La Suda (Suidas) cu adaosul « despre cei care nu trăiesc după dorința lor ». Îl folosește și Platon în *Hippias*

Maior 301 C. « Astfel săt rosturile noastre : nu cum vrea cineva, zic cei ce vorbesc în sentințe, ci cum poate ». La Terent., *Andria* 805, « *ut quimus aiunt, quando ut volumu' non licet* ». E foarte probabil că Menandru, în *Andria* sa, a folosit un vechi proverb (Körte). După acest mon. s-au prelucrat : mon. 64 βουλόμεθα πλούτειν πάντες, ἀλλ' οὐ δυνάμεθα, mon. 236: θέλομεν κακῶς ζῆν πάντες, ἀλλ' οὐ δυνάμεθα.

* 304. Κακὸν φυτὸν πέφυκεν ἐν βίῳ γυνή, prelucrat din 578 (651) la Stob., *Ecl.*, IV, 22, 77

[Rea buruiană s-a ivit în viața omului, femeia].

În U la Meyer, *op. cit.*, 421 și 434, 3, avem la urmă — δάμας (soția) cuvînt niciodată întîlnit la Men. Versul e urmat de :

* 305. Καὶ κτῶμεθ' αὐτὸς ὡς ἀνηγκαῖον κακόν = 578² (651²).

[Să le dobîndim (pe femei) ca pe un rău necesar] alterat din Stob., *Ecl.*, IV, 22, 77 = frg. 578—651 :

Τὸ γχμεῖν, ἔάν τις τὴν ἀλήθειαν σκοπῆ
κακὸν μέν ἔστιν, ἀλλ' ἀνηγκαῖον κακόν.

[Însurătoarea, dacă cineva privește curatul adevăr, este un rău, dar un rău necesar]. După al doilea s-a prelucrat și mon. 102 : Γάμος γχρ ἀθρώποισιν εὐκτᾶν κακόν. [Însurătoarea pentru oameni este un rău dorit].

319. Λύπην γχρ εὔνους εἰδεν ιᾶσθαι λόγος = 642³(591³).

[Pentru cel bolnav trupește (1.) e nevoie de doctor, iar pentru cel bolnav sufletește, de prieten (2.)]

3. [Căci cuvîntul binevoitor slie să vindece suferința]. În frg. 642³ în loc de iâșthai e θεραπεύειν, în Meineke² λόγος, la Stob., *Ecl.*, IV, 48, 29 φίλος, « Căci prietenul binevoitor », etc.

mon. 315. Λογισμός ἔστιν φάρμακον λύπης μόνος :

« Numai judecata este leacul suferinței ».

mon. 326, 577 : λύπης ιατρός ἔστιν ὁ χρηστὸς φίλος.

mon. 610 (alterat) : λύει δὲ λύπην παντὸς ἀθρώπου λόγος.

mon. 622 (modificat) : *Ο λόγος ιατρὸς τῶν κατὰ ψυχὴν σοφός.

mon. 550 (modificat) : Ψυχῆς νοσούσης ἔστιν φάρμακον λόγος.

cf. și Studemund, *op. cit.*, p. 33 cu alte variante.

* 323. Λυπεῖ με δεῦλος δεσπότευ μεῖζον φρονῶν.

[Mă supără un sclav cu mai multă minte decât stăpinul său (*qui dominum contemnit K = care-și disprețuiește stăpinul*] vers stricat din cel neînțeles al lui Menandru : λυπεῖ με δεῦλος μεῖζον οἰκέτου φρονῶν = 562 (796) [mă supără sclavul cu mai multă minte decât un slujitor, *qui supra servum sapit K*], după Stob., *Ecl.*, IV, 19, 5 întregit cu încă două versuri :

“ Οταν τύχῃ τις εὐνοεῦντος οἰκέτου,
 εὐκ ἔστιν εὐθὲν κτῆμα κάλλιον βίῳ = 563 (644).

[Cind cineva are parte de un slujitor binevoitor, nu e nici o avuție mai frumoasă pentru viață]. După vs. al doilea s-a făcut mon. 423, înlocuind βίῳ cu φίλου : « Nu e nici o avuție mai frumoasă ca un prieten (sincer) ».

* 326. Λύπης ιατρός ἔστιν ἀνθρώποις λόγος.

[Cuvîntul este pentru oameni lecitor (doctor) de suferință], prelucrat după schol. Venet. Hom. II. XV, 393 « căci și Men. a zis :

ιατρός ἔστιν ὁ λόγος ἀνθρώποις νόσων = 782 (559)

ψυχῆς γχρ εὔτος μόνος ἔχει καυφίσματα.

[Cuvîntul este un doctor de suferințe pentru oameni, căci numai el aduce mîngiieri sufletului], cf. și schol. Aisch. Prom., 378 :

λόγος γὰρ ἀνθρώποισιν ἱατρὸς νόσου.

[Cuvîntul e un lecitor de suferință pentru oameni].

Versurile au fost prelucrate în Σύγχρισις. Men. καὶ Φιλιστίωνος 182—185 la Studemund, *op. cit.*, Men. s-a inspirat, însă, direct din Aisch. *Prom.*, 378 : Ὁργῆς νοσούσης (ζεόσης Dind.) εἰσ'ν ἱατρὸς λόγοι.

[Cuvintele sint lecuitoare pentru boala miniei]. În afară de mon. 326 tot din același vers s-au prelucrat și mon. 622, 674. *

339. Μήτ'έστ'ν ἀρετὴ τάτοπον φεύγειν ἀεὶ = 179³ (203³).

[Există o singură virtute : să te ferești totdeauna de ce-i nelalocul său].

După Orion, *Antholog.*, VII, 6 : ἐξ τοῦ Ἡνιόχου Μενάνδρου sub titlul «Despre virtute». Τὸν ἄτοπον (să te ferești de cel necuviiencios?), corectat de Boissonade, *Anecd.*, I, 158 după un cod. Meineke crede că aici ὁ ἄτοπος = ἄτοπια, atitudine nepotrivită cu realitatea : cf. și *Epitrep.*, 741 Körte.

340. Μακάριος ὅστις οὐσίαιν καὶ νοῦν ἔχει = 101¹ (114¹) urmat de : χρῆται γὰρ εὔτος εἰς ἀ δεῖ ταῦτη καλῶς.

[E fericit cel ce are avere și minte ; căci el se folosește bine de ea la cele de trebuință], după Stob., *Ecl.*, IV, 39, 7. Μενάνδρου Δημιουργοῦ (Orin-
dutor la ospete sau femeia confidentă a tinerei căsătorite, cf. schol. Aristoph. Equ. 650 și Suidas sub δημιουργός), tot la Stob., *Ecl.*, IV, 31, 100 Μενάνδρου Μηναγύρτη (Preoteasa Cybelei) citează aceleași versuri, dar e greșit cum a argumentat Hense la Stob., *Ecl.*, V, p. 769, căci «lemma» e pentru frg. 274 (323) din această comedie. E citat și de Plut., *Mor.* 34^e, Maxim. Conf., 12, 35 p. 571 Combefis.

***341.** Μή φεῦγ'έταῖρον ἐν κακοῖσι κείμενον = *Epitr.*, 585 Jensen³, 640 Körte [Nu-ți părăsi prietenul ajuns la nevoie]. v. și pag. XXVIII tot la J³. Alții întregesc altfel. Versul e rupt dintr-un dialog. Menandru imită un tragic, cf. κακοῖσι.

352. Μισῶ πονηρὸν χρηστὸν ὅταν εἴπη λόγον = 481 (767).

[Nu pot suferi pe un om necinstit cînd spune un cuvînt bun], după Stob., *Ecl.*, III, 2, 5 reprobus de Elter în *Corpus Paroim.*, 575 ca și de Meyer, *Urb. Spruchs.*, 426, 26. Kaibel îl regăsește în *Epigr. Gr.* XXIII, 1117^a « Cînd, deși cineva săvîrșește necuviiințe, vorbește totuși cuvinte alese și nu se sfiește de vecinul său, care-i de față, perversitatea lui devine îndoită (διπλάσιος αὐτῷ γίνεθ' ἡ πονηρία, vers?), cf. și Antonius Melissa 278, 12 cu ὅταν. La ceilalți mai des e ὅτι.

***365.** Μαστιγίας ἔγχαλκος ἀφόρητον κακόν = 669¹ (487¹ adesp.).

[Un sclav cu bani e un rău de nesuferit], după forma originală : ἀφόρητός ἐστιν εὐτυχῶν μαστιγίας [e nesuferit un sclav norocos, fericit] transmisă de Cassius Dio 60, 29. « Claudius deși cînd prindea pe libertii altora ca răufă-
cători, îi pedepsea grozav, față de ai săi se purta însă (altfel), așa încît se spune că, o dată, cînd un actor a zis în teatru vorba des repetată că « e nesu-
ferit un sclav care e fericit » și deoarece tot poporul se uita spre Polybius,
libertul lui, cu toate că acela a strigat : « dar același poet a spus că « au
ajuns regi cei ce erau mai înainte ciobani » (*Epitrep.*, 157, 116 J⁸), nu i-a
făcut nici un rău ». Legătura a fost stabilită de Webster, *Journ. of Hell. Studies*,
75 (1955), 160.

*369. Νόμιζε κοινὰ πάντα τάτυχήματα = Urbin. N2, Meyer, *Abh.* XV, 439—440 [Socoate comune toate neajunsurile]. U întregește : Nόμιζε πάντα κοινὰ τὰ τῶν φίλων βάρη (= δυστυχήματα) :

[Socoate comune grelele nenorociri ale prietenilor tăi], toate prelucrări după : κοινὰ < γάρ > τὰ τῶν φίλων = 10 (9), citat în schol. Plat. Phaedr. 279c cu adaosul « ἐπὶ τῶν εὐμεταδότων (despre cei generoși) și Men. în *Adelphoe B* cu testimonii la Timaeus, Aristotel, Clearchos. La Suidas pe baza lui Timaeus « se folosește de această cugetare Men. în *Adelphoe* », cf. și Terent. *Adelph.* 803 « *nam velut verbum hoc quidemst communia esse amicorum inter se omnia* ».

Între mon. 263 : Ἰδίας νόμιζε τῶν φίλων τὰς συμφοράς = Meyer, *op. cit.*, (XIX) K 174 p. 284 și mon. 643 idem [Socoate ca pe ale tale nenorocirile prietenilor tăi].

378. Νόμος γονεῦσιν ἴσοθέους τιμᾶς νέμειν = 600 (805).

[E lege să dai părinților onoruri ca și zeilor], după Stob., *Ecl.*, IV, 25, 26 cu mai mare autoritate ca Apostolios XIII, 78 care-l atribuie lui Philemon sau Sophokles ; urmează mon. 379.

Nόμιζε σαυτῷ τοὺς γονεῖς εἶναι θεούς și prelucrat mon. 238 θεοὶ μέγιστοι τοῖς φρονοῦσιν οἱ γονεῖς, citat și de Meyer, *op. cit.*, 413.

410. Ὁργὴ φιλούντος μικρὸν ἴσχυει χρόνον = 567 (797).

[Minia îndrăgostitului ţine puțină vreme] ușor prelucrat după Stob., *Ecl.*, IV, 20, 20 : Ὁργὴ φιλούντων ὀλίγον ἴσχυει χρόνον. Același mon. în pap. Berol.-Varsav. ed. de Manteuffel printre alte 11 mon., în 1948 la Varșovia, p. 81, cf. și Terent., *Andria*, 555 : *amantium irae amoris integratiost*. De aceea Clericus l-a atribuit Andriei lui Men. socotită ca a doua ediție a *Perinthiei*.

411. Οὐπώποτ' ἐζήλωσα πολυτελῆ νεκρόν = *Perinth.*, frg. 2 (394).

[Niciodată n-am invidiat pe un mort cu pompă] și continuă : εἰς τὸν ἶσον ὅγκον τῷ σφύδρῳ ἔρχετ' εὔτελεῖ.

[El merge într-o urnă egală cu a unuia oricărui sărac], din Stob., *Ecl.*, III, 1, 2 Μενάνδρου Περινθίας Α'. Asemănătoare sint frg. 509. (624) :

οὐπώποτ' ἐζήλωσα πλούτουντα σφύδρα
ἀνθρωπον, ἀπολακούντα μηδὲν ὃν ἔχει.

[Niciodată n-am invidiat pe un om prea bogat care nu știe să se folosească de nimic din cîte are], după Stob., *Ecl.*, III, 16, 7 și repetat *Ecl.*, IV, 31, 65 unde e legat greșit cu un vs. de Antiphanes (frg. 259 K) ; v. și Elter, *Corp. paroim.*, 623 la Menandru.

419. Οὐκ ἔστιν εὑρεῖν βίον ἀλυπον οὐδενός = 341 (411).

[Nu se poate găsi viață de om fără suferință], după Orion, *Anthol.* VIII, 5 . . . din *Plokion* (Colierul) de Menandru. A fost greșit atribuit lui Euripide de Maxim. Confessor 28, 880 Combefis și după el de Cramer, *Anecd. Oxon.*, IV, 253, 33 și Antonius Melissa I 72 p. 989 cum a vădit Nauck TGF² p. VIII și XXI.

E citat des de bizantini. Revine în mon. 58 și 599 ;

Βιοῦν ἀλύπως θνητὸν ὄντ' οὐ δάδιον :

[Nu e ușor, dacă ești muritor, să trăiești fără suferință].

Același în U, 430, 7 B : Βιοῦντ' ἀλύπως θνητὸν ὄνθευρεῖν μέγα. Meyer, *Urbin. Samml.*, 401.

420. Ο πολὺς ἀκρατος ὀλίγ' ἀναγκάζει φρονεῖν = 512 (779).

[Vinul prea mult face pe om să judece puțin], după Stob., *Ecl.*, III 18, 4. v. și Elter, *Corp. Par.*, 630. La Clem. Alex., *Paed.*, II, 2, 22 p. 169 Stählin,

Varro, *Sat. Men.*, frg. 30 Buech. *non mirum si caecuttis, aurum enim non minus praestringit oculos quam ὁ πολὺς ἀκρατος.*

— δταν τύχη τις εύνοοῦντος οὐκέτου

423. Οὐκ ἔστιν οὐδὲν κτῆμα κάλλιον[φίλου = 563 (644), cu βίω în loc de φίλου.

[Cind cineva are parte de un slujitor binevoitor nu există nici o avuție mai frumoasă (decit un prieten) pentru viață], după Stob., IV, 19, 6. cf. și mon. 743 : Φιλίας δικαίας κτήσις ἀσφαλεστάτη, în Γ : « *Amico firmo nil emi melius potest* ». La Meyer, *op. cit.*, p. 441, 0,9 și 442. În expresie imită pe Eurip. cf. mon. 416 : οὐκ ἔστι σοφίας κτῆμα τιμιώτερον. Meyer, *op. cit.*, 413, 442, la Nauck TGF² 1029, 1. E totuși o variantă la Eurip. folosită de Menandru.

425. Ὁν γὰρ θεοὶ φιλοῦσιν ἀπεθνήσκει νέος = 111 (125).

[Căci pe care-l iubesc zeii, moare Tânăr], după Stob., *Ecl.*, IV, 52, 27. Μένανδρος Δίς ἐξαπατῶντι. La Plaut, *Bacch.*, 816 și urm. : *quem di diligunt adulescens moritur*. La Plutarh, *Cons. ad Apoll.*, 119 E și Clem. Alex., *Strom.*, VI, 2 p. 436, 10 Stählin și schol. Hom. *Odys.* XV, 246. Eustath. 1781, 2. La Kaibel, *Epigr. Gr.* 153, 14.

*431. Οὐ δεῖ σ' ἐπιχαιρεῖν τοῖς δεδυστυχηκόσι (οὐδεὶς ἐπιχειρεῖ libri) :

[Nu trebuie să te bucuri de nenorocirea altora], îndreptat de Hirschig, prelucrat după frg. 637 (673) : ταῖς ἀτυχίαισιν μὴ πίχαιρε τῶν πέλαξ. [Nu te bucura de nenorocirile vecinilor tăi]. La Stob., *Ecl.*, IV, 48, 1. Iambl. *Protrept.*, 21 p. 1238, « nu te bucura de nenorocirile vecinilor tăi » cum a observat Nauck, *Mélanges Gr.-Rom.*, VI, 122, 2.

434. Ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἔστιν ἐν ἐκάστῳ θεός = 749 (762).

[Căci mintea noastră este un zeu în fiecare] din Plutarh, *Quaest. Plat.*, 999 E « cum a zis Men.: căci mintea este zeul nostru ». Fără nume de autor la Iambl., *Protr.*, p. 138. Nemes., *Natura hom.* 321 p. 170 : « Eurip. și Men. spun că mintea din orice om are grija de fiecare ». La Nauck TGF² *Eurip. frg.* 1018. Menandru a imitat, probabil, pe Euripide cf. și *Epitrep.* 662 J³, 740 și urm. K³ din *Arrephoros vel Auletris* 64 (70) cf. și mon. 579 : Νοῦς ἔστι πάντων ἡγεμὼν τῶν χρησίμων, prelucrat liber. De asemenea la Iust., *De monarchia*, 152 : 'Ἐν Αὐλήτρισι Μενάνδρου.

*444. Πανήγυριν νόμιζε τόνδε τὸν βίον = 416⁸ (481⁸).

[Socoate această viață ca o întrunire] prelucrat după πανήγυριν νόμισον τιν' εἶναι τὸν χρόνον = fr. 416⁸ din *Hypobolimaeus (Suppositicius) vel Agroicos* de Menandru ; la Stob., *Ecl.*, IV, 53, 6—7. După el au prelucrat și alții dind cuvintului χρόνος sensul de durată vieții, viață.

*450. Πενίας βαρύτερον οὐδὲν ἔστι φορτίον = 932 Kock.

[Nu există povară mai grea ca sărăcia] prelucrat după un vs. de Menandru transmis parțial de Eunapius frg. 99 Bekker : « Stilichon nu ucidea pe oameni (adversari) ci îi silea să trăiască rău (αἰσχρῶς) luîndu-le tot avutul și aruncîndu-i în ghearele celei mai rele fiare, adică sărăcia, cum zice Menandru : πρὸς τὸν βαρύτατον θηρίον », cf. și Aristoph., *Plut.*, 439. Frg. 183 « adespoton » K este desigur acela la care se referă Eunapius, Theophylact. Simoc., *Ep.*, 29, Isidor Pelus., 4. 89 p. 460 d. Frg. 183 adesp. Kock :

Πενία μαχόμενοι πεπαύμεθα

δυσνουθετήτω θηρίων καὶ δυσκόλων.

[Ne-am liniștit după ce am luptat cu săracia, fiară neînduplecată și neîmblinzită], aflat și la *U* *Π*, 5 Meyer, *op. cit.*, p. 442 și 443. UVI¹. La Schneider, însă a fost corectat de Meineke : οὐδὲν πενίας βαρύτερόν ἔστι φορτίον.

* 462. Πᾶσι γὰρ εὐ φρονεῦσι σύμμαχεῖ τύχη cf. 714 (550, 551 K, 16 Demianczuk) : [Soarta luptă alături de toți cei ce au bune gînduri], prelucrat după Menandru la care avea forma : ὡς τοῖσιν εὖ φρονεῦσι σύμμαχος τύχη. [Cit e de unită în luptă soarta cu cei cu gînduri curate!]. Versul provine de la Euripide frg. Nauck TGF² 598, 3 (Πειρίθω) cum se vede din aspectul morfologic. Citat de Julian Halicarn. în *Cod. Paris. Gr.* 454, fol. 126, Usener, *Rh. Mus.*, 55 (1900) = *Kleine Schr.*, IV, 328 cu întregul frg. de 10 vss. Usener, și de curind Körte, susțin că Julian, cînd a copiat florilegiul, a alăturat versul lui Euripide de ale lui Menandru căci *Fortunae gubernatio non quadrat ad Menandri sententiam, quod versus etiam inter monostichos occurrit* (462). Însă ideea este exprimată identic, cu alte cuvînte, în frg. 550 :

ἀπαντὶ δχίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται
εὐθὺς γενομένῳ μυσταγωγὸς τοῦ βίου
ἀγαθός.

[Oricărui om ii stă o putere în ajutor, dacă este drept, ca un îndrumător bun al vieții]. Menandru nu acordă soartei un rol determinant, ci accesoriu la activitatea și meritul personal. Cu acest corectiv versul se poate acorda lui Men., deoarece frg. 550 se bazează pe Clem. Alex. în *Strom.*, V, 14, 130, Plutarh, *Mor.*, 474, 6 și mai ales Ammianus Marcellinus 21, 14 apoi Stob., *Ecl.*, I, 5, 4, schol. Theocer., II, 28, toți citind expres pe Menandru ca autor. El trebuie să fi imitat în acest caz, ca în multe altele, pe Euripide.

* 489. Τὸ θνητὰ πάντα μεταβολὰς πολλὰς ἔχει = 348 (417¹).
[Toate cele muritoare suferă multe schimbări].

Inceputul versului este prelucrat după Stob., *Ecl.*, I, 7, 2 din Προγαμῶν de Menandru : Τὸ τῆς τύχης τοι μεταβολὰς πολλὰς ἔχει [Mersul soartei are multe schimbări].

Heeren a susținut că ar apartine lui Chaeremon, dar Nauck în TGF² p. XXI, n-a primit versul printre ale acestuia, confirmînd pe Stob. E însă imitat după Eurip. frg. 553 : ἀλλ' ἥμαρ ἐν τοι μεταβολὰς πολλὰς ἔχει [Dar numai o zi poate aduce multe schimbări] cf. și Studemund, *Comp.*, 40, 3 și Meyer, *op. cit.*, 412.

490. Τὸ δὲ τρέφον με τούτον κρίνω θεόν = 1 (13).

[Cela ce mă hrănește pe mine, pe acela îl socotesc zeu].

Personajul vorbește despre ogorul părintesc. La Stob., *Ecl.*, IV, 15^a, 3 « din *Adelphoe* de Menandru ». Iust., *De monarch.*, p. 152 : « Același (Menandru) în *Pescarii* și apoi același în *Adelphoe* », citind mon. 490. Urmînd pe Grauerl, Meineke și Kock l-au atribuit comediei ‘Αλιεῖς (Pescarii), îndreptînd și pe Stob., dar s-a argumentat că nu se poate referi la un pescar, care se întoarce zilnic acasă, ci la originalul lui Plautus, în *Stichus*, 402 și urm. și 523 și urm. Cu acest argument Schöll a atribuit pe drept fragmentul la *Adelphoe A'* (Körte). Kauer crede că mon. se adaptează la *Stich.*, 649 și urm. iar în comentariul său la *Adelphoe*, Lucas emite părerea că și ρήσις Didotiana (Partea I p. 143 Körte) aparține la *Adelphoe*, dar nu e convingător.

* 505. Ταμιεῖον ἀνθρώποισι σωφροσύνη μόνη = 493 (1109).

[Numai prevederea este adevărată comoară pentru oameni].

Körte argumentează că vs. e modificat după comicul Anaxandrides cum apare în Pap. Berol. 9773 (*Berl. Klass. Texte*, V, 2, 129) în sec. II î.e.n. cu forma întregită ipotetic :

Ταμιεῖον ἀρετῆ[ς] ἔστιν γενναῖα γυνή, căci urmează titlul Ψόγος γυναικῶν (la Stob. *Ecl.*, IV, 22 p. VII, 550 Hense). Mai probabil e prelucrat direct după fig. 493 (1109) din Stob., *Ecl.*, III, 5, 5 Μενάνδρου· ταμιεῖον ἔστιν ἀρετῆς ἡ σωφροσύνη, după care au luat gnomologii ca Maxim. Conf. p. 538 Combefis. Versul nu este însă corect transmis și autorul mon. 505 l-a corectat păstrând înțelesul, confirmat și de Meineke care ia numai ca loc paralel pe Stob. IV, 22, 4 Ἀλεξάνδρου ταμιεῖον ἀρετῆς ἔστιν γενναῖα γυνή. Deci mon. imită pe Menandru, iar nu pe Anaxandrides.

* 515. * Υπερηφανία μέγιστον ἀνθρώποις κακόν = 499 (557).

[Trufia este cel mai mare vițiu pentru oameni] după Stob., *Ecl.*, III, 10, 3 : Μένανδρος· πλεονεξία μ. ἀνθρ. κακόν, înlocuind primul cuvînt : la Meyer, în *op. cit.*, p. 434 K 7; versul e și în Maxim. Conf. 22, 602 Combefis și la Antonius Melissa 41, 65. La acesta se referă și Dion Prus., *De avar.*, XVII, 7 (II p. 245, 32). « Pofta de avuție (πλεονεξία) este pentru oricine cel mai mare vițiu, ba încă vatâmă și pe cei din jurul lui ».

* 556. * Ως ἡδὺ δούλῳ δεσπότου χρηστοῦ τυχεῖν = 564 (1093).

[Cît e de plăcut pentru un selav să aibă parte de un stăpîn bun!] după Stob., *Ecl.*, IV, 19, 7, τοῦ αὐτοῦ, (adică Μενάνδρου), modificat pentru a-l desprinde de versul următor :

ώς κρείττον ἔστιν δεσπότου χρηστοῦ τυχεῖν,

ἢ ζῆν ταπεινῶς καὶ κακῶς ἐλεύθερον.

[Cu cît e mai bine să ai parte de un stăpîn cumsecade, decît chiar să trăiești liber în umilință și din greu].

Kock l-a atribuit greșit lui Philemon după Stob., *Ecl.*, IV, 19, 35, dar acest frg. a fost îndreptat de Hense în numele « Philippus », autor comic, la Kock II, 135—215.

560. *Ως ἔστι ἄπιστον ἡ γυναικεία φύσις = 585 (801).

[Cît e de necredincioasă firea femeiască!], după Stob., *Ecl.*, IV 22, 142. Menandru imită pe Eurip., *Iph. Taur.*, 1298 : ὁρᾶτ' ἄπιστον ώς γυναικεῖον γένος. Exprimări asemănătoare și în frg. 586 (652) 524 (687) și 704 K, ca și în Dist. Parisina, Studemund, *op. cit.*, p. 35, 9—10.

562. *Ως χαρίεν ἔστι ἀνθρωπος, ὃς ἀν ἀνθρωπος ἦ = 484 (761) la Kock — ὅταν ἀνθρωπος ἦ. Körte fără ὃς.

[Cît de plăcut este omul care e cu adeverat om!], după Stob., *Ecl.*, III, 3, 12. Versul e sigur al lui Menandru (Körte). La Clem. Alex., *Strom.*, VIII, 3, 5 cu introd. οὗτω τοι καὶ ὁ κωμικὸς ἔλεγεν la Galen., *De cris.*, I 9 (IX p. 815), și la Chrysippos, Elter, *op. cit.*, p. 65, toți numindu-l ὁ κωμικός. Mon. 562 apare alterat : ώς χαρίεις ἔστιν ἡ. ὅταν υἱὸς ἦ la Meineke. Mai alterat în *Elym. Magn.* 824, 42 ; cu alte variante la Nauck, *Mél. Gr.-Romains.*, vol. VI, 125, Petrograd, 1892.

585. Τοῦτ' ἔστι τὸ ζῆν οὐχ ἔκαυτῷ ζῆν μόνον = 646 (507).

[Adevărată viață este a nu trăi numai pentru sine], după Stob., *Ecl.*, IV, 53, 4^a « din *Philadelphoi* de Menandru ». Ms. A îl leagă de frg. 440 : ώς ἡδὺ τὸ ζῆν, εἰ μεθ' ὅν κρίνει τις εὖ [Cît de plăcută e viața, dacă cineva alege bine cu cine s-o trăiască]. În mon. 585 și cu forma τοῦτ' ἔστι τὸ ζῆν

μὴ σεαυτῷ ζῆν μόνῳ. Meineke a propus oύχ ἔχων ca fiind din *Philadelphoi*, deși recunoaște că între cele două versuri s-au pierdut mai multe. Aceeași idee, alterată în partea din urmă în mon. 756 și la Kock, « adespoton » 537 : καλὸν δὲ τὸ ζῆν, ἀν τις ὡς δεῖ ζῆν μάθῃ :

[Frumoasă-i viața dacă înveți cum trebuie să-o trăiești], citat de Walz, *Rhet. Graec.*, VIII, 479, 90.

* 622. Ὁ λόγος ἵστρος τῶν κατὰ ψυχὴν σοφός.

[Cuvîntul este un doctor înțelept în cele sufletești] prelucrat după frg. 782 (559) v. mon. 326 și 674.

623. Ὄπου γυναικές εἰσι, πάντ' ἔκει κακά = 590 (804).

[Unde sunt femei, acolo toate sunt rele] după Strob., *Ecl.*, IV 22, 179 din Menandru = mon. 694 și la Meyer *U*, 443 lit. 0 = 19, precum și *Urbin. Samml.*, 401 (πάντ' εἰσι), apoi în Cod. Paris., 1630 p. 212 Meineke din *A(l)du(s)* serie ἔκει în loc de εἰσίν.

640. Ἐρ' ἔστι συγγενές τι λύπη καὶ βίος frg. 18. *Citharista* = 281⁸ Kock.

[Așa că este înrudire între amar și viață = amarul este frate bun cu viață]. În *Chitaristul* lui Menandru frg. 1 are 10 vss. La Stob., *Ecl. (Floril.)*, 98, 54 : « din *Chitaristul* lui Menandru »; la Diog. Laert. VII, 68 și Gazaeus Euphr. 1 prooem. : ἐρ' ἔστι συγγ. τι μόχθος καὶ λόγος [deci este înrudire strânsă între trudă și cuvînt], principiu retoric.

643. Ἀνὴρ ἀτυχῶν δὲ σώζεται ταῖς ἐλπίσι = 636 (813).

[Omul lovit de soartă se mîntuie cu speranțele], la Stob., *Ecl.*, IV, 46, 4 unde găsim în partea din urmă :

'Ανὴρ ἀτυχῶν σώζεθ' ὑπὸ τῆς ἐλπίδος. Schmidt a corectat βοσκεθ' « se hrănește », dar nu e probabil și nici în stilul lui Men. V. și Meyer, *op. cit.*, 413.

645. Ἀμ' ἡλέηται καὶ τέθνηκεν ἡ χάρις = 479², (595²). (Ἴν δεόμενος τότ' ἀθάνατον ἔξειν ἔφη).

[Pe dată ce a primit ajutorul și murit recunoaștință] (pe care cel ce se rugă atunci spunea că o va avea nemuritoare), la Stob., *Ecl.*, II, 46, 9^a și schol. T Hom. II. XIV, 276 care prezintă ambele versuri și după el Eust. 982, 47. Wachsmuth a dovedit, în ediția lui Stob., II, 260, că nu e strâns legat de mon. 34, v. și mon. 40, dar sunt sigur ale lui Menandru. Cf. și Meyer, *op. cit.*, 410 și mon. 347, la Nauck TGF² adesp. frg. 427.

* 658. Δύναμις πέφυκε τοῖς βροτοῖς τὰ χρήματα, alterat după 89 (90) din Boiotia lui Men. Stob., *Ecl.*, IV, 31, 20 cu textul : πλοῦτος δὲ πολλῶν ἐπικάλυψμ' ἔστιν κακῶν,

[Banii aduc muritorilor putere : bogăția este scut de apărare în multe nevoi], pe care după Meyer, *op. cit.*, 441, 0,6 (la δπλον) l-a avut în vedere Turpilius în *Demiurgus* al său : *Quia non minus res hominem quam scutum tegit*, la Ribbeck CRF³ p. 20, 2 d; cf. și Maximus Confessor XII, 81 A Combefis și Antonius în *Melissa*, 222, *Floril.* Schenkel în *Wiener Stud.*, XI, 1889, p. 30 Nr. 162 cu forma : πολλῶν κακῶν ἐπικάλυψμ' ἔστιν ὁ πλοῦτος, cf. și mon. 619 : δπλον μέγιστον ἐν βροτοῖς τὰ χρήματα = Meyer, *op. cit.*, 441, 0,6 același mai jos 443, 18 alterat : "Οπλον μέγιστον ἔστιν ἀνθρώποις λόγος, după care s-a lucrat mon. 433 : δπλον μέγιστον ἔστιν ἀρετὴ βροτοῖς [cea mai mare armă pentru muritori este virtutea].

660. Δυσπαρακολούθητον τι πρᾶγμ' ἔστιν τύχη = 424 (490). [Calea soartei este un lucru greu de urmărit]; δυσπαρ. tradus de Quintil., *Inst. or.*, IV, 1, 40 :

obscurum, est id quod difficulter capit. După Stob., Ecl., II, 1, 6 din Hypobolimaeus de Menandru, în forma aceasta restabilit de Kock ; în mon. 660 pentru că avem să și apoi πρᾶγμ' ἔσθ' τούχη ca și la Meineke 479.

* 669. Ἡδὺ γε πατήρ φρόνησιν ἀντ' ὅργης ἔχων = 606 (807).

[Ce plăcut e un tată înțelegător, iar nu minios!] după Stob., Ecl., IV 26, 10 din Menandru. La început SMA au șădăc dar lectiunea mon. 669 e apărătă de Cobet și e confirmată prin locuri paralele ca frg. 401¹, 531, 608, 610, 640 Körte și 200 K Philemon, cf. și frg. 608 (749) : ὡς ἥδὺ πρᾶξις καὶ νεάζων τῷ τρόπῳ/πατήρ. [Cit de plăcut este un tată blind și cu caracter tineresc] cum e la Stob., Ecl., IV, 26, 12 Menandru; cf. și Plaut., *Mil. Glor.*, vs. 661 : *Tule me ut fateare faciam esse adulescentem moribus.*

* 674. Ἰατρὸς ὁ λέγος τοῦ κατὰ ψυχὴν πάθους.

[Cuvântul este un doctor al suferinței sufletești], modificat după Ἰατρός ἐστιν ὁ λέγος ἀνθρώποις νόσων = 782 (559). Mon. e reprobus în *Vita Aesopi* (Westermann) p. 82, 2 la urmă — πόνων (osteneli), cf. mon. 326 și 622, Meyer, op. cit., 414 cu diferite variante.

681. Κοινὸν δὲ καλόν ἐστι χρηστὸς εὐτυχῶν = 542 (791).

[Este un bine comun cînd omul cinstiit este fericit], prelucrat, pentru a fi făcut trimetru, după tetrametrul trohaic : κοινὸν ἀγαθόν ἐστι τοῦτο, χρηστὸς εὐτυχῶν <πόλει> = 542 (791).

[Este un bine comun pentru stat ca cel cinstiit să fie fericit], din Stob., Ecl., IV 1, 23 de Menandru ; πόλει Wilamowitz, în loc de πέλει care urma în textul următor desprins de Stob. din Euripide (frg. 9 Nauck²). Versul original a fost parafrasat de Charit. 4, 3 καὶ γάρ εἰ κοινὸν ἀγαθὸν πάσης Σικελίας (citat după Körte).

684. Μηδέποτε γῆμη μηδὲ εἰς εὔνους ἐμοί = 573 (799).

[Nu doresc să se însoare niciodată cel care mi-e binevoitor], după Stob., Ecl., IV, 22, 38 al lui Menandru.

688. Οὐδεὶς ἐπλούτησεν ταχέως δίκαιος ὁν, din *Colax* (Lingușitorul) la Körte p. I a vs. 43—45 [Nimeni nu s-a îmbogățit repede, fiind om cinstiit] apoi continuă : « căci în timp ce el adună și economisește, un altul, pîndindu-l de mult, îi intinde cursă și-i ia tot ». Vorbește tînărul Phidias cu Daos fostul sclav, acum liberat. Se află la Stob., Ecl., IV, 10, 21 cu lemma : Μένανδρος κολακείᾳ adică Κόλακι A', deci prima ediție a lui *Colax*, Mon. are ταχύ.

689. Οὐδὲν πέπονθας δεινόν, ἂν μὴ προσπαιῇ = *Epitrep.* J³. 8, K³ 9.

[De n-ai adăuga cu-nchipuirea, n-ai simți prea adînc o suferință] din Orion, *Antholog.*, VII, 8 cu mențiunea ἐκ τοῦ Γεωργοῦ (Tăranul), dar e îndreptat de aceeași mină la margine : ἐκ τῶν Ἀποτρεπόντων, corectat de Kock (frg. 179) și Körte. Fără titlu se află la Stob., Ecl., IV, 44, 57 citat de Plut., *Mor.*, 475 și 599 d.

691. Οὐ πανταχοῦ δ' ὁ φρόνιμος ἀρμόττειν δοκεῖ = 354 (421).

Καὶ συμμανῆναι δ' ἔνια δεῖ.

[Nu oriunde înțeleptul pare că-și păstrează firea și cîteodată trebuie să se potrivească nebuniei altora] din *Połoumenoi* (Copiii vinduți) de Menandru, cum vedem în Orion, *Antholog.*, I, 12 Πολούμενοι și din Clem. Alex., *Strom.*, VI, 2 p. 431 St. « Menandru în *Połoumenoi* se apropie de el, cînd zice : « οὐ — δεῖ ». În primul vers : οὐ πανταχοῦ τὸ φρόνιμον ἀρμόττει παρόν. [Nu oriunde

înțelepciunca se adaptează împrejurării]. V. și Seneca, *De tranqu. an.*, XV 16 : *Si Graeco poetae credimus, aliquando et insanire iucundum est* și Horatius, *Carm.*, IV, 12, 28 : *dulce est disipere in loco (εὐτα)*; același, *Carm.* III, 19, 18 : *iuvat insanire!*

694. *Όπου γυναικές εἰσι, πάντ' ἔκει κακά = 590 (804).

[Unde sunt femei, acolo toate sunt rele] = mon. 623. după Stob., *Ecl.*, IV, 22, 179 din Menandru.

696. Οἴμοι τὸ γὰρ ἀφνω δύστυχεν μανίαν ποιεῖ = 12 K în note.

[Vai! Prea dese nenorociri pot duce la neburie].

Men. în 'Αδελφοί B' cum reiese din Terent., *Adelph.*, 198 : *minume miror qui insanire occipiunt ex iniuria.*

699. Πολλῶν ἰατρῶν εἴσοδος μ' ἀπώλεσαν = 1112 Kock are εἴσοδοι;

[Vizitele multor doctori m-au dus la pieire]. Menandru parodiază pe Eurip., *Androm.*, 930 : κακῶν γυναικῶν εἴσοδοι μ' ἀπώλεσαν, după care și Plutarch, *Cons. ad uxor.*, p. 610^b : κακῶν γυναικῶν εἴσόδους καὶ φωνᾶς καὶ συνεπιθρηνύσεις... apoi Plin. NH 29,5 : *hinc illa infelicitis monumenti inscriptio : turba se medicorum perisse.* cf. și Wytttenbach ad Plutarchi *Praec.* p. 143 f. și *Moralia*, 610^b.

* 705. Πολλὰ χρόνου μήνυσις, εὐ φρονήσεως, din frg. 553 (639).

[Perii albi arată vîrsta, nu înțelepciunea], prelucrat din două versuri transmise de Stob., *Ecl.*, IV, 11, 8 Menandru, și la Meyer, *Urbin. Spruchs.*, p. 442, 14 :

οὐχ αἱ τρίχες ποιοῦσιν αἱ λευκαὶ φρονεῖν
ἀλλ' ὁ τρόπος ἐνίων εστὶ τῇ φύσει γέρων.

[Nu perii cei albi fac înțelepciunea, ci caracterul unora ajunge el însuși bătrîn, în mod firesc] cf. și Aischyl., *Sept.*, 622. Cic., *Sest.*, 52, 111 Pind., *Ol.* IV, 26 (înceierea odee, text discutat). Publ. Syr. (Toepell Progr. 1857, 16) *sensus non aetas invenit sapientiam.*

707. Πειρῶ τύχης ἀνδρείως φέρειν = 632 (812).

[Străduiește-te să supărți cu bărbătie capriciul soartei], după Stob., *Ecl.*, IV, 44, 5 Menandru. În mon. εὐχερῶς (cu îndemînare), Dобр. *Adversaria*, II, 360, îl acordă greșit lui Chaeremon însă, apoi, revine în 108,3 atribuindu-l lui Menandru.

718. Τυφλόν γε καὶ δύστηγον ἀνθρώποις τύχη = 463 (417²).

[Soarta este oarbă și neîndurătoare pentru oameni] la Stob., *Ecl.*, I, 7, 3 ; în frg. 621 : τυφλόν γε καὶ δύστ. ἀνθρώποις βίος [Oarbă și nefericită e viața pentru oameni] tot la Stob., *Ecl.*, IV, 34, 10 din *Προγαμῶν* de Menandru, cum au admis Meineke și Kock urmînd pe Heeren care a dovedit că lemma frg. anterior (348) se presupune și aici : Τὸ τῆς τύχης τοι μεταβολὰς πολλὰς ἔχει = 348 (417¹).

[Mersul soartei are încă multe schimbări]. De asemenea la Meyer, *Urbin. Spruchs.*, 412, cf. și mon. 489 :

Τὰ θνητὰ πάντα μετ. πολλὰς ἔχει cf. și Eurip. frg. 553 : ἀλλ' ἡμαρ ἐν τοι μετ. πολλὰς ἔχει de la care a pornit Men. [Dar chiar numai o zi are multe schimbări].

738. Φθείρουσιν ήθη χρῆσθ' ὄμιλίαι κακαί = 187 (218)

[Împrietenirile rele strică moravurile bune], după cum a stabilit H. Stephanus, apartine comediei *Thaïs* de Menandru ; citat de mulți : Paulus *ad Cor.*, I, 15, 33 Clem. Alex., *Strom.*, I, 14 p. 38 St., cu nota τραγικὸν στοιχεῖον

tradus în lat. de Hieron., *Ep.*, 70, 3 : *corrumpunt mores bonos confabulationes pessimae*, mai bine Tertull., *Ad uxor.* I, 8. *bonos corrumpunt mores congressus mali*. Versul este luat de Men. de la Eurip. frg. 1013 Nauck², v. și Diodor, XVI, 54 la urmă : « Filip prin rele legături strica moravurile oamenilor ».

750. Χαλεπόν γε θυγάτηρ κτῆμα καὶ δυσδιάθετον = 18 (18).

[O fiică e o grea dobândire și anevoie de căpătuit].

Stob., *Ecl.*, IV, 24, 39 Menandru în ‘Αλιεύς (« Pescarul » la sing., nu ‘Αλιεῖς, cum a dovedit Körte), cf. și frg. 54² (60²) :

ἀλλὰ θυγάτηρ κτῆμαίστην ἐργάδες πατρί [in context : „e o fericire aceasta ; un fiu cuminte ; dar o fiică e o dobândire împovărătoare pentru un tată”].

* 756. * Ως ἡδὺς ὁ βίος ἀν τις αὐτὸν ζῆν μάθη din 440 (506) și adesp. Kock 537. [Cît de plăcută e viața dacă cineva învață s-o trăiască!]. Vers alcătuit din cele arătate, cum au învederat Meineke și Kock, corectându-l astfel : ’Ως ἡδὺς; ὁ βίος ἀν τις ως δεῖ ζῆν μάθη [Cît de plăcută e viața dacă cineva învață cum trebuie s-o trăiască].

In *Floril. Monacensis* 706 începe : ως σεμνὸς ὁ βίος etc.

757. *Ω τρισκακοδάίμων, ὅστις ὁν πένης γχμεῖ = 335 (404)

καὶ παιδοποιεῖθ' ὁν ἀλόγιστος ἔστ' ανήρ :

[O! De trei ori nenorocit cel care, fiind sărac, se însoră și face copii! Cum cu totul lipsit de judecată!], după Stob., *Ecl.*, IV, 22, 31 din *Plokion* (Colierul) de Menandru. Lămuriri găsim la Gellius II, 23, 15 care citează întregul fragment.

758. *Ως ποικίλον πρᾶγμ' ἔστι καὶ πλάνον τύχη = *Cith.* frg. 8 (288).

[Ce lucru schimbător și înșelător mai e și soarta!].

Stob., *Ecl.*, I, 7, 8¹ din *Chitaristul* lui Menandru, tot la Stob., *Floril.*, CX, 9 și *Ecl. phys.*, I, p. 212.

Din aceste 71 versuri, 45 sunt bine transmise și neîndoios autentice (623 se repetă cu nr. 694), iar restul de 26 au suferit prelucrări și alterări, mai grave la aceleia care nu mai corespundeau scopului celor ce le foloseau. Mare parte din acestea se pot reconstitui, cu multă greutate, dar certitudinea se poate cîștiga numai dacă forma lor autentică ar ieși la iveală dintr-un izvor încă necercetat.

МЕНАНДРСКИЕ ГНОМЫ В МОНОСТИХАХ

РЕЗЮМЕ

Еще в первые века нашей эры стали распространяться стихи с полным значением, взятые у известных эллинских авторов и расположенные в алфавитном порядке (ἀφορτίχως) для более легкого запоминания. В течение определенного времени разработкой этих стихов занимались различные грамматисты. Stobaeus (V в.н.э.) стал коллекционировать их в своей *Антологии*, используя для этого произведения философов, и, в особенности, представителей трагического и комического жанров. Так как Менандр считался виднейшим представителем поучительной драмы, все эти моностихи, изданные в многочисленных коллекциях, носили название γνῶμαι μονόστιχοι Μενάνδρου.

Но немногие из них являются подлинными, то есть моностихами сатирического оттенка с полным смыслом, содержащими особую идею. Большая часть этих стихов была разработана с целью включения их в алфавитную систему или для того, чтобы из 2–3 стихов сделать один.

Август Майнеке опубликовал в своей работе FCG (*Fragmenta Comicorum Graecorum*), 1823 г., используя различные рукописи (указаны в труде) сначала 564 стиха, но затем он увеличил их число в *Editio minor*, 1847 г., тремя последовательными приложениями каждого из которых начинается с буквы *a*, до 758 моностихов. Различные грамматисты изменили не только форму, но и содержание стихов, поэтому распознавание их затруднено.

Статья ставит своей целью такой выбор моностихов Менандра при котором сохраняется нумерация установленная коллекцией Майнеке. Для этого автор использует кроме коллекции Майнеке и Кок (CAF), также и издание 1959 г. *Menandri reliquiae*, 11 опубликованное А. Керте. В этом труде, в рамках идентифицированных отрывков, выясняются подлинные моностихи, которые не подверглись никакому изменению. Остальные подведены под *incerita* или под «спорные и недостоверные». Таким образом, выделены не только оставшиеся без изменения моностихи, но и те, которые были незначительно переработаны с тем, чтобы включить их в алфавитный порядок, или для того, чтобы поместить их в один стих. Стихи, у которых в сравнении с подлинником значительно изменена не только форма, но и содержание (то есть искаженные), все таки изучены, так как они сохраняют в какой-то степени менандровский отпечаток. Все измененные и искаженные стихи отмечены звездочкой.

Таким образом, автор приходит к выводу, что из 71 стихов до нас дошли в подлинной форме 45 (№ 623 повторяется с № 694 в следующем приложении), а остальные 26 стихов подверглись переработке и искажению.

Работа по восстановлению некоторых моностихов очень трудна, так как следует иметь в виду восстановление подлинной формы. Некоторые краткие и специфические выражения, распознанные многими авторами, доказывают их менандровское происхождение.

LES MONOSTIQUES GNOMIQUES DE MÉNANDRE

RÉSUMÉ

On sait que, dès les premiers siècles de notre ère, des vers détachés d'auteurs grecs renommés ont commencé à circuler. Ces vers ont été enregistrés par ordre alphabétique (ἀχροστίχως) afin d'en faciliter la mémorisation. Par la suite ils ont été soumis à un travail de remaniement par divers grammairiens. C'est pourquoi Stobée (au Ve siècle de notre ère) les a recueillis dans son *Anthologion* d'après les œuvres des penseurs, mais surtout des tragiques et des comiques grecs. Comme Ménandre était considéré le plus illustre représentant du drame à tendance satirique, tous ces monostiques, publiés dans différents recueils ont eu pour titre « γνῶμαι μονόστιχοι Μενάνδρου ». Quant aux monostiques authentiques, ayant un sens complet et exprimant

une idée indépendante, avec un léger accent satirique, il y en avait très peu. La plupart ont été remaniés, soit en vue d'un arrangement alphabétique, soit pour en comprimer deux ou trois en un seul. En utilisant divers manuscrits, mentionnés dans son étude, Aug. Meineke a publié, dans son œuvre FCG (*Fragmenta Comicorum Graecorum*), 1823, 564 vers. Plus tard, dans trois suppléments successifs à son « editio minor » de 1847, il a porté ce nombre à 758 monostiques, commençant chacun par la lettre α. D'autres grammairiens, en modifiant non seulement la forme, mais aussi le contenu de ces vers, en ont rendu la reconstitution très difficile. L'article croit pouvoir séparer les monostiques ménandréens, tout en conservant le numérotage consacré par les recueils de Meineke. On utilise, à cette fin, non seulement les recueils de Meineke et Kock (CAF), mais aussi l'édition de 1959, *Menandri reliquiae II*, publiée par A. Körte. Dans cette œuvre, parmi les fragments identifiés, on trouve les monostiques authentiques, qui n'ont subi aucun changement. Les autres sont enregistrés dans la catégorie des « incerta » ou parmi les fragments « discutables et non authentiques ». De cette façon on a détaché non seulement les monostiques qui n'ont été soumis à aucune modification, mais aussi ceux qui ont subi des transformations dépourvues d'importance, pour les faire rentrer dans un ordre alphabétique ou bien pour les concentrer dans un vers unique. Les vers transformés jusqu'à une altération totale, quant à la forme et à leur contenu, sont pourtant étudiés dans la mesure où ils conservent une certaine expression ménandréenne. Tous les monostiques modifiés et altérés sont précédés d'un astérisque.

Grâce à ce procédé, on peut conclure que des 71 vers étudiés 45 (les n°s 623 et 694 se répètent dans le supplément suivant) nous ont été transmis dans leur forme originale, tandis que le reste de 26 vers ont été modifiés et altérés. Dans ces conditions le rétablissement du texte primitif devient extrêmement difficile pour certains monostiques. Il est vrai que certaines expressions dévoilent, d'après un grand nombre d'auteurs, leur origine ménandréenne.
